

4. Vårdnad, boende och umgänge

Kunskapsdokumentets innehåll

Kunskapsdokumentet innehåller information om vårdnad, boende, umgänge samt om upplysningar och utredningar. Avsikten är att samtalsledaren i samband med samarbetssamtal ska kunna ge föräldrarna tillräckligt med information om vad en vårdnadstvist innebär och hur utredningar och upplysningar går till hos socialnämnden.

Vårdnad

Ett barn står under vårdnad av båda sina föräldrar (gemensam vårdnad) eller en av föräldrarna (ensam vårdnad), alternativt en eller två andra personer som utsetts av domstol till särskilt förordnade vårdnadshavare eller tillfällig vårdnadshavare (6 kap. 2 § första stycket FB, se även 6 kap. 7–9 §§ FB). Föräldrar som är vårdnadshavare är också barnets förmyndare (10 kap. 2 § FB). Dock kan en omyndig vårdnadshavare inte vara förmyndare för sitt barn (10 kap. 1 § FB).

Om föräldrarna är gifta

Om föräldrarna är gifta med varandra vid barnets födelse har föräldrarna gemensam vårdnad. I annat fall är modern ensam vårdnadshavare. Om föräldrarna senare gifter sig får de gemensam vårdnad om barnet. Om föräldrarna skiljer sig har de fortsatt gemensam vårdnad såvida inte den gemensamma vårdnaden upplöses (6 kap 3 § FB).

Om föräldrarna inte är gifta

Föräldrar som inte är gifta med varandra kan de erhålla gemensam vårdnad efter anmälan från dem båda till socialnämnden i samband med att nämnden ska godkänna en faderskaps- eller föräldraskapsbekräftelse (6 kap. 4 § andra stycket 1. FB). Detta gäller alla föräldrar under förutsättning att barnet är folkbokfört i Sverige. Anmälan skickas till Skatteverket som prövar om anmälan ska godkännas (6 kap. 4 och 16 §§ FB). I ett senare skede kan föräldrarna som är överens erhålla gemensam vårdnad genom en ansökan till Skatteverket eller domstolen (6 kap. 4 § första stycket och 6 kap. 4 § andra stycket 2. FB). En ansökan om gemensam vårdnad till Skatteverket förutsätter dock att beslut om vårdnaden inte tidigare meddelats. Föräldrarna kan också skriva ett avtal om gemensam vårdnad (6 kap. 6 § FB). Föräldrar som inte är gifta med varandra men har gemensam vårdnad om barnet fortsätter att ha gemensam vårdnad om barnet även efter separationen.

Domstolens beslut om vårdnad

Om föräldrarna inte är eller kan komma överens i vårdnadsfrågan får den förälder som vill ha en ändring i vårdnaden väcka talan vid domstolen (6 kap. 5 § FB). Om barnets föräldrar har gemensam vårdnad eller en av föräldrarna är ensam vårdnadshavare och någon av dem vill få en ändring i vårdnaden, ska

domstolen på talan av en av föräldrarna eller båda, efter vad som är bäst för barnet besluta om gemensam vårdnad eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna (6 kap. 5 § första och tredje styckena FB). Om båda föräldrarna motsätter sig fortsatt gemensam vårdnad har lagstiftaren ansett att det saknas förutsättningar för denna vårdnadsform. Domstolen är i en sådan situation skyldig att upplösa den gemensamma vårdnaden och anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna (6 kap. 5 § andra stycket FB). Från den 1 juli 2021 kan domstolen döma till gemensam vårdnad även om båda föräldrarna motsätter sig det om det bedöms vara till barnets bästa (6 kap. 5 § FB).¹

Domstolens beslut

När domstolen ska ta ställning till om vårdnaden ska vara gemensam eller anförtros åt en av föräldrarna ska rätten fästa avseende särskilt vid föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst och ta ett gemensamt ansvar i frågor som rör barnet (6 kap. 5 § andra stycket FB). Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge (6 kap. 2 a § FB).

Barnets bästa²

Att barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende innebär att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa, till exempel rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders behov av kontakt med barnet. Även om andra hänsyn naturligtvis kan finnas med i övervägandena, är det barnets bästa som till slut ska vara bestämmande för frågan.³ Det gäller såväl för domstolens avgörande som för socialnämndens beslut att godkänna eller inte godkänna ett avtal som föräldrarna träffar om vårdnad, boende eller umgänge.⁴

Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. Bedömningen ska bygga på kunskap och beprövad erfarenhet i kombination med att barnet självt får komma till tals. Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Så långt det är möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas. Den uppräknade av barnets grundläggande rättigheter som görs i 6 kap. 1 § FB kan vara till hjälp vid bedömningen. Ett barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran och ska behandlas med aktning för sin person och egenart. Kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling får inte förekomma. Hänsyn ska vid bedömningen av barnets bästa även tas till barnets åsikter. Domstolen bör, för att kunna beakta barnets bästa, i alla frågor som har betydelse för barnet vara lyhörd för vad parterna anför och vad som kan framgå av den utredning som finns tillgänglig i målet eller ärendet.⁵

I 6 kap. 2 a § andra stycket FB anges några särskilda omständigheter som domstolen ska beakta vid bedömningen av vad som är barnets bästa, även om det inte är en uttömmande uppräkningslista⁶. Där står angivet att det ska fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risken för att barnet far illa har lyfts fram som särskilt viktigt. Vid alla beslut om vårdnad boende och umgänge ska barnet få information och de åsikter barnet framför ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad (6 kap. 2 b § FB).

Förmågan att sätta barnets behov främst

Vid domstolens bedömning av om vårdnaden ska vara gemensam eller anförtros åt en av föräldrarna ska avseende fästas särskilt vid föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst och ta ett

¹ Se barnet (SOU 2017:6) s.202-203, Prop. 2020/21:150

² I Kunskapsdokumentet om Barnets bästa och barnets rätt att komma till tals kan du läsa om FN:s konvention om barns rättigheter.

³ Prop. 2005/05:99 s. 85

⁴ Prop. 1997/98:7 s. 104

⁵ Prop. 2020/21:150 s. 129-130

⁶ Prop. 1997/98:7 s. 104 f

gemensamt ansvar i frågor som rör barnet (6 kap. 5 § andra stycket FB). Gemensam vårdnad kräver fortfarande i viss utsträckning ett fungerande samarbete mellan föräldrarna eftersom det är nödvändigt för att de ska kunna ta ett gemensamt ansvar i frågor om barnet. Formerna för samarbetet kan emellertid se olika ut, och omfattningen av kontakterna mellan föräldrarna variera. Det viktiga är att föräldrarna kan hantera frågor som uppkommer och att ett bristande samarbete eller bristande gemensamt ansvarstagande inte går ut över barnet på ett sådant sätt att det är bättre att en förälder ensam har ensam vårdnad. Fokus ska vara på barnet och konsekvenserna för barnet av föräldrarnas agerande. Avgörande ska alltså inte vara hur föräldrarnas kontakter ser ut, utan i vilken mån de kan lösa frågor på ett för barnet bra sätt utan att deras agerande påverkar barnet på ett negativt sätt.⁷

Att föräldrarna tar ett gemensamt ansvar innebär att de tillsammans kan lösa frågor som rör barnet och som omfattas av vårdnadsansvaret. Det kan till exempel handla om att fatta beslut om skolval eller omsorg för barnet. Det kan också handla om att säkerställa att barnet får tillgång till olika stöd- och hjälpinsatser som barnet kan behöva och som kräver båda vårdnadshavarnas samtycke. Det kan göras genom omfattande eller få kontakter och kontakterna kan vara muntliga eller skriftliga. Det är alltså möjligt att ha gemensam vårdnad trots ett i praktiken mycket begränsat samarbete. Det handlar om att bedöma föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst och – när det krävs – tillsammans fatta beslut som är till barnets bästa.⁸

Vårdnadshavarens ansvar

Den som har vårdnaden om ett barn är vårdnadshavare och har rätt och skyldighet att bestämma om barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran blir tillgodosedda (6 kap. 2 § andra stycket FB). Det innebär att vårdnadshavaren har det rättsliga ansvaret för barnets person samt för att barnet får sina grundläggande behov tillgodosedda.⁹

Ansvaret för barnets grundläggande behov innebär inte att vårdnadshavaren behöver tillgodose dem personligen, utan den faktiska vården kan utövas av någon annan, till exempel en umgängesförälder som inte är vårdnadshavare eller en familjehemsförälder.¹⁰ Vanligast är dock att vårdnadshavaren också har ansvaret för själva vården av barnet.

Barnets personliga förhållanden

Vårdnadshavaren innebär således ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran enligt 6 kap. 1 § FB blir tillgodosedda (6 kap. 2 § andra stycket FB). I rätten till omvårdnad ingår inte endast rätten för barnet att få sina materiella behov tillfredsställda. Minst lika viktig är den del som kan hänföras till barnets psykiska behov. I barnets rätt till trygghet ligger bland annat att få leva i ett stabilt förhållande och att ha någon att lita på. Till en god vård och fostran hör att barnet får känna att det behövs och att barnet får pröva sin förmåga och utveckla sina inneboende resurser för att efter hand frigöra sig från sitt beroende av vårdnadshavarna. I en god fostran ligger också att barnet får lära sig att sätta gränser för sitt handlande och ta ansvar.¹¹

Hänsyn till barnets behov och barnets egna synpunkter

Enligt den inledande bestämmelsen i kapitlet om vårdnad ska barn behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling (6 kap. 1 § FB). Vårdnadshavarna ska alltså ta hänsyn till och visa respekt för de individuella egenskaper och de särdrag som ett barn har. Barn har med stigande ålder rätt till ett allt starkare integritetsskydd.

⁷ Prop. 2020/21:150 s. 133

⁸ Prop. 2020/21:150 s. 133

⁹ Prop. 1981/82:168 s. 60 f

¹⁰ Prop. 1981/82:168 s. 61

¹¹ Prop. 1981/82:168 s. 59

Barnets rätt till ett privatliv och skydd mot insyn kan dock av naturliga skäl inte vara absolut¹². Vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Barnets vårdnadshavare svarar för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder och utveckling och övriga omständigheter samt bevakar att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. Vårdnadshavaren ska vidare bland annat svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas, i syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan (6 kap. 2 § andra stycket FB).

Äldre barn bestämmer mer

Vårdnadshavaren ska i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål (6 kap. 11 § FB). Det innebär att vårdnadshavarens beslutanderätt inte är oinskränkt, utan barnet har rätt att självt bestämma i flera personliga frågor. I vissa fall finns uttryckliga bestämmelser som regler detta. Det gäller till exempel arbetsavtal (6 kap. 12 § FB). I andra fall anses barnet kunna bestämma i personliga angelägenheter om det har tillräckligt omdöme. I princip gäller emellertid att barnet ska följa vad vårdnadshavaren beslutar, men denna ska, i takt med barnets stigande ålder och utveckling, ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål (6 kap. 11 § FB). Bestämmanderätten flyttas således successivt över på den unga, men detta får inte leda till att vårdnadshavaren lägger sitt ansvar som beslutsfattare på barnet genom att låta det självt bestämma i en omfattning som barnet inte är moget för. En vårdnadshavares ansvar och bestämmanderätt kvarstår tills barnet fyller 18 år.

Underhållsbidrag

En förälder med vårdnadsansvar har liksom en förälder som inte har del i vårdnaden ett ansvar för underhåll åt barnet efter vad som är skäligt med hänsyn till barnets behov och föräldrarnas samlade ekonomiska förmåga. Föräldrarna ska sinsemellan ta del i kostnaderna för barnets underhåll, var och en efter sin förmåga. Underhållsskyldigheten upphör när barnet fyller 18 år eller barnets gymnasieutbildning är avslutad, dock längst tills barnet fyller 21 år, se 7 kap. 1 § FB. (Se även Kunskapsdokumentet 5. Barnets försörjning.)

Bestämmanderätten när föräldrarna har gemensam vårdnad

Om föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet gäller bestämmanderätten dem båda tillsammans. Om en av vårdnadshavarna på grund av frånvaro, sjukdom eller någon annan orsak är förhindrad att ta del i sådana beslut rörande vårdnaden som inte utan olägenhet kan uppskjutas, bestämmer den andra ensam. Denna får dock inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det (6 kap. 13 § FB). När situationen är brådskande kan, om en eller båda vårdnadshavarna motsätter sig en åtgärd inom främst hälso- och sjukvården, allmänna principer om nöd inskränka vårdnadshavarnas rätt att bestämma över barnet.¹³

Om en vårdnadshavare i strid mot gällande bestämmelser trots allt fattar beslut ensam, kan vårdnadshavaren i vissa fall hävda att beslutet inte ska gälla medan det i andra fall inte går att rubba de förhållanden som har ändrats genom beslutet.¹⁴

Det finns i lagstiftningen några ytterligare möjligheter för en vårdnadshavare att ensam få till stånd ett beslut utan att upplösa den gemensamma vårdnaden. Det gäller exempelvis ansökan om skyddad folkbokföring och ansökan om pass.

¹² Prop. 1981/82:168 s. 60

¹³ Prop. 2009/10:192 Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tal med barn s 21

¹⁴ Prop. 2009/10:192 s. 22

En utomstående person måste i allmänhet kunna utgå ifrån att den förälder som hon eller han har att göra med handlar i samförstånd med den andra föräldern, om det inte finns någon särskild anledning att anta att det finns meningsskiljaktigheter mellan föräldrarna.¹⁵ Myndigheter, förskolor och skolor har dock skyldighet att kontrollera om en eller båda föräldrarna är vårdnadshavare.

Folkbokföring

Av 30 § första stycket folkbokföringslagen (1991:481), FOL framgår att en anmälan om flyttning för ett barn som inte har fyllt 16 år ska göras av barnets vårdnadshavare. Om barnet har två vårdnadshavare ska de göra flyttansmälan gemensamt, utom i vissa undantagsfall (30 § andra stycket FOL). Det gäller exempelvis om syftet med ansökningsen är att skydda barnets folkbokföring mot den andre vårdnadshavaren (30 § andra stycket FOL).¹⁶ Som framgår av paragrafen kan även socialnämnden i vissa fall ansöka om en ändring av ett barns folkbokföring (30 § tredje stycket FOL). Om ett barn står under vårdnad av två vårdnadshavare, får ett beslut om barnets folkbokföring även överklagas av en av dem ensam. Om en socialnämnd har ansökt om skyddad folkbokföring enligt 30 § tredje stycket, får beslutet även överklagas av nämnden (40 § första stycket FOL).

Passansökan m.m.

Utgångspunkten är att en ansökan om pass kräver medgivande från båda vårdnadshavarna. Finns inte medgivande från båda vårdnadshavarna ska ansökan avslås. Undantag gäller om det finns synnerliga skäl för att ändå utfärda pass (7 § andra punkten passlagen (1978:302). Av förarbetena till lagstiftningen framgår att synnerliga skäl för att göra undantag från huvudregeln kan föreligga t.ex. om en av föräldrarna vistas i annat land och det är uppenbart att dennes medgivande annars skulle ha lämnats. För att kunna bedöma om synnerliga skäl föreligger ska passmyndigheten inhämta ett yttrande från den nämnd som fullgör uppgifter inom socialtjänsten (jfr 3 § passförordningen (1979:664).

Står det klart för passmyndigheten att vårdnadshavaren direkt motsätter sig att pass utfärdas för barnet bör det givetvis endast under helt speciella omständigheter komma i fråga att pass ändå utfärdas.¹⁷

JO har i ett yttrande angivit att man måste förstå lagstiftningen som att synnerliga skäl innebär att pass bara får utfärdas i yttersta undantagsfall, och att just barnets ålder, vilja, och behov har betydelse vid bedömningen.¹⁸

Vardagliga beslut tas av den förälder barnet vistas hos

Normalt krävs alltså gemensamma beslut när det finns två vårdnadshavare. Bestämmelsen i 6 kap. 13 § första stycket FB ska dock inte tolkas så att båda vårdnadshavarna ska delta i alla beslut som måste fattas när det gäller vårdnaden om barnen. Båda vårdnadshavarna kan inte förutsättas delta i alla vardagliga avgöranden som måste fattas när det gäller barnet. Det ligger därför i sakens natur att bestämmanderätten utövas än av den ena och än av den andra föräldern, beroende på vilken av dem som för tillfället är till hands eller på hur föräldrarna har organiserat vården. Om föräldrarna inte sammanbor måste det med nödvändighet bli så att den som har barnet hos sig till stor del kommer att fatta de vardagliga besluten i fråga om vårdnaden.¹⁹

¹⁵ Prop. 1975/76:170 s.178, Walin G. (2011)

¹⁶ Information om skyddad folkbokföring finns här <https://www4.skatteverket.se/rattsligvagledning/edition/2020.9/330545.html>, och här <https://mfof.se/faderskap-och-foraldraskap/mfof-informerar/mfof-informerar-20196---skyddade-personuppgifter---okat-skydd-for-hotade-och-forfoljda-personer.html>

¹⁷ Prop. 1977/78:156 Med förslag till passlag s. 43-44, RÅ 1987 ref 127

¹⁸ JO 2008/09 s 107 jfr Kammarrätten i Stockholm, mål nr 3606-07

¹⁹ Prop. 1975/76:170 Faderskap och vårdnad s. 178

Oklarheter kring daglig omsorg

Om föräldrarna är överens står det dem dessutom fritt att själva besluta hur de ska fördela ansvaret och i vilka frågor de ska samverka, utom när lagstiftningen ställer krav på ett gemensamt handlande (till exempel ansökan om pass, ändring av folkbokföring). Det kan många gånger vara svårt för föräldrar att veta vad som ska ingå i den dagliga omsorgen och hur ansvaret ska fördelas dem emellan. Dessa frågor kan ofta ge upphov till oenighet och konflikter. I förarbetena till 6 kap. 13 § FB uttalas dock att frågor om bland annat barnets mat och kläder, sovtider och hur barnet ska tillbringa sin fritid hör till den dagliga omsorgen. Däremot undantas beslut av mer ingripande betydelse för barnets framtid, till exempel frågor som rör barnets skolgång och var barnet ska bo.²⁰

För den förälder som barnet bor hos är frågan om hur barnomsorgen ska ordnas och var barnet ska gå i förskola viktig för att vardagen ska fungera. Huruvida detta är en fråga som ingår i den dagliga omsorgen är emellertid inte helt klart. Det finns stöd för att val av barnomsorg som regel är att hänföra till den dagliga omsorgen, liksom för den motsatta uppfattningen. JO har i några beslut utvecklat sin syn på frågan om valet av barnomsorg ingår i den dagliga omsorgen eller inte. I ett beslut har JO bland annat uttalat att det är mycket som talar för att frågan om vilken förskola som ska väljas för ett barn i normalfallet bör kunna hänföras till den dagliga omsorgen.²¹ Den vårdnadshavare som barnet bor hos skulle därmed ha beslutanderätten i den frågan. Samtidigt uttalar JO att rättsläget i frågan verkar vara något oklart och att det finns ett behov av ett klargörande av vad som ska anses höra till den dagliga omsorgen. I ett annat beslut har JO tagit ställning till ytterligare ett fall som gäller barnomsorg.²² Även här anser JO att det är mycket som talar för att frågan om vilken förskola som ska väljas för ett barn i normalfallet bör kunna hänföras till den dagliga omsorgen, men menar att avståndet mellan förskolan och bosättningskommunen kan vara en sådan omständighet som gör att det inte längre är fråga om ett sådant normalfall som får anses innefattas i begreppet daglig omsorg. Det skulle därmed enligt huvudregeln i 6 kap. 13 § FB krävas att beslutet fattas av vårdnadshavarna gemensamt. I departementspromemorian Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar uttalas att barnomsorgen normalt sett är en sådan fråga som bör anses ingå i den dagliga omsorgen. När det gäller val av barnomsorg med någon särskild inriktning, till exempel religiös eller pedagogisk, är det mer tveksamt.²³

2002 års vårdnadskommitté har argumenterat för att beslut om var barnet ska gå i förskola måste fattas av föräldrarna gemensamt, om de har gemensam vårdnad. Skälet till att frågan om val av förskola inte ska anses ingå i den dagliga omsorgen är enligt kommittén att det pedagogiska perspektivet förtydligats och att valet av inriktning kan få betydelse för barnets fortsatta skolgång. Kommittén betonade också att förskolan hade blivit en egen skolform.²⁴

Skolinspektionen har ansett att en kommun haft rätt att placera barn vid en förskola utan att söka samtycke från båda vårdnadshavarna. Ärendet rörde en förälder som hade fått umgänge med barnen 10 dagar per månad och som hade begärt att barnen skulle få förskoleplats även i umgängesföräldrarnas kommun. Den andre vårdnadshavaren som var boendeförälder motsatte sig detta ²⁵ (se även JO:s beslut med dnr 3923-2010 som bekräftar boendeföräldrarnas beslutanderätt).

När det gäller beslut av mer genomgripande betydelse för barnets framtid, till exempel frågor som rör barnets skolgång och bosättning, måste båda föräldrarna delta, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver att ett beslut fattas trots att den ena av föräldrarna är förhindrad att medverka.²⁶ Ju mer

²⁰ Prop. 1975/76:170 s 178

²¹ JO 1999/2000 s 283

²² JOs beslut 2002-01-24, dnr 3285-2000

²³ Ds 1999-57 s. 79

²⁴ Vårdnad- boende-umgänge. Barnets bästa, förälders ansvar. Betänkandet av 2002 års vårdnadskommitté (SOU 2005:43) Del A s. 129

²⁵ Skolinspektionens beslut den 9 mars 2010 (dnr 41-2009-3395) och JO (dnr 3923-2010)

²⁶ Prop. 1975/76:170 s 178

genomgripande ett beslut är för barnet, desto viktigare är det att båda vårdnadshavarna medverkar i det. Som ovan har redovisats ansåg 2002 års vårdnadskommitté att beslut om var barnet ska gå i förskola måste fattas av föräldrarna gemensamt om de har gemensam vårdnad.²⁷

Också val av skola vid placering i förskoleklass liksom beslut om huruvida barnet ska gå i förskoleklass eller ej har av Skolverket ansetts vara av så ingripande betydelse för barnet att ett gemensamt beslut av vårdnadshavarna krävs.²⁸ JO har instämt i denna bedömning.²⁹ Att beslut om bostadsort för barnet kräver båda föräldrarnas medverkan har givetvis sin grund i att en flyttning kan påverka barnets umgänge med den förälder som det inte bor hos. Mot detta kan dock invändas att det inte finns något som hindrar att umgängesföräldern flyttar och på så sätt försvårar umgänget.³⁰

Vårdnadstvistutredningen övervägde att införa en bestämmelse som begränsade en ensam vårdnadshavares möjligheter att flytta inom Sverige.³¹ Tanken avvisades emellertid av det skälet att det skulle kunna ses som en form av "kommunarrest". Samma invändning skulle kunna anföras vid gemensam vårdnad, särskilt om den gemensamma vårdnaden meddelats mot boendeföräldrarnas vilja.³²

Socialnämndens beslutanderätt om barns möjligheter att få vård och sociala insatser

Av 6 kap. 13 a § FB framgår att om föräldrar har gemensam vårdnad och den ena vårdnadshavaren inte samtycker till en åtgärd till stöd för barnet, får socialnämnden besluta att åtgärden ändå får vidtas om det krävs med hänsyn till barnets bästa. Möjligheten gäller för psykiatrisk och psykologisk utredning och behandling enligt hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), HSL, liksom för behandling i öppna former efter biståndsbeslut enligt 4 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) SoL samt utseende av kontaktperson eller familj som avses i 3 kap. 6 b § första stycket SoL. Vidare omfattas insatser enligt 9 § 4, 5 eller 6 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, det vill säga biträde av kontaktperson, avlösarservice i hemmet och korttidsvistelse utanför det egna hemmet.

Socialnämndens beslut gäller omedelbart. Beslutet kan överklagas till allmän förvaltningsdomstol (6 kap. 13 a § FB). Om ingen av vårdnadshavarna samtycker, kan bestämmelsen inte tillämpas.³³ Paragrafen tillämpas inte heller när vårdnadshavarnas samtycke inte behövs för att barnet är tillräckligt gammalt att självt bestämma.³⁴

Vårdnadshavares rätt att ta del av uppgifter om barnet

I OSL stadgas att sekretess till skydd för en enskild gäller, om den enskilda är underårig, även i förhållande till dennas vårdnadshavare. För att vårdnadshavarna ska kunna fullgöra sitt vårdnadsansvar måste de emellertid kunna få del av viss information om barnet. Det gäller exempelvis information från skola, hälsovård och socialtjänst. Sekretessen gäller därför inte i den utsträckning vårdnadshavaren enligt 6 kap. 11 § FB har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör den underårigas personliga angelägenheter (12 kap. 3 § första stycket OSL).

²⁷ SOU 2005:43 s. 129

²⁸ Skolverkets beslut 2003-12-14 (dnr 51-2002:3774)

²⁹ JO 2004/05 s. 342, JO 2005/06 s. 371

³⁰ Ds 1999:57 s. 80

³¹ SOU 1995:79 s. 102

³² SOU 1995:79 s. 80

³³ Prop. 2011/12:53 s. 26

³⁴ Prop. 2011/12:53 s. 9

När sekretessen gäller mot en vårdnadshavare

Till den sistnämnda bestämmelsen finns emellertid två undantag. Sekretess gäller mot en vårdnadshavare även om det gäller vårdnadsansvaret om det kan antas att den underåriga lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren (första stycket 1). Sekretess gäller också om det annars anges i OSL (första stycket 2). Det är alltså vårdnadshavaren som, i sin egenskap av den ungas ställföreträdare i personliga angelägenheter, normalt utövar den ungas befogenheter när det gäller rätten att ta del av och förfoga över uppgifter som omfattas av sekretess till skydd för barnet.

Vårdnadshavarens rätt ta del av uppgifter minskar när barnet blir äldre

Denna rätt tunnas emellertid ut i takt med att barnet blir äldre och bestämmanderätten flyttas över på den unga själv. När barnet har nått en viss mognad och utveckling i övrigt anses vårdnadshavaren inte längre kunna ta del av personliga förhållanden rörande barnet, till exempel vad det har berättat för en kurator, läkare eller socialsekreterare.³⁵ Någon åldersgräns finns inte angiven, eftersom hänsyn måste tas till barnets mognad och utveckling. Även om en vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör den underårigas personliga angelägenheter har som ovan nämnts en undantagsregel tagits in i 12 kap. 3 § första stycket första punkten OSL. Enligt den bestämmelsen gäller sekretess mot en vårdnadshavare, om det kan antas att den underåriga lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren. Bestämmelser avser således situationer där vårdnadshavaren i princip har dispositionsrätt över den ungas sekretess (JO 1998/99 s. 464). Den avser alltså inte situationer där den unga självständigt förfogar över sekretessen. Det krävs att det men som kan befaras vid utlämnande ska vara betydande, till exempel genom att den unga kan skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften lämnas. Det torde i praktiken betyda att det i det enskilda fallet ska finnas speciella skäl som tyder på att en uppgift om den underåriga kan komma att missbrukas av vårdnadshavaren i något avsevärt avseende.³⁶

Om en förälder upphör att vara vårdnadshavare för sitt barn upphör också dennas möjlighet att ta del av och förfoga över uppgifter som omfattas av sekretess till skydd för barnet.

Boende

Med begreppet boende avses, i detta sammanhang, barnets faktiska bosättning, det vill säga där barnet normalt bor. Att barnet är tillfälligt borta med anledning av till exempel ferier saknar betydelse.³⁷

Om föräldrarna har gemensam vårdnad kan de själva besluta vem av föräldrarna barnet ska bo tillsammans med, utan inblandning av vare sig domstol eller socialnämnd. Om föräldrarna inte kan enas, eller när de vill få sin överenskommelse om barnets boende fastställd av domstolen, kan domstolen besluta i frågan på talan av en av föräldrarna eller båda under förutsättning att föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet (6 kap. 14 a § första stycket FB). Föräldrar som har gemensam vårdnad och är överens kan träffa avtal om barnets boende (6 kap. 14 a § andra stycket FB). Avtalet ska vara skriftligt och godkänt av socialnämnden för att vara giltigt och möjligt att verkställa. (Se avsnittet om avtal).

Växelvist boende

Såväl föräldrar som domstol kan besluta att barnet ska bo växelvist hos föräldrarna. Med växelvist boende menas vanligen att barnet bor ungefär lika mycket hos båda föräldrarna. Barnet kan bara vara folkbokfört hos en av föräldrarna. Om de har gemensam vårdnad kan de dock själva komma överens om hos vem av dem det ska vara folkbokfört (7 a § FOL). Vid växelvist boende kan inte umgänget

³⁵ Prop. 2008/09:150 s. 370

³⁶ Prop. 2008/09:150 s. 370 f

³⁷ Prop. 1997/98:7 s 57

regleras genom ett domstolsavgörande eller i ett avtal om umgänge som godkänts av socialnämnden eftersom en reglering av umgänget förutsätter att barnet inte bor tillsammans med den föräldern (6 kap. 15 § första stycket FB). Däremot kan boendet regleras på det sätt föräldrarna bedömer vara bäst för barnet.

Umgänge

Av 6 kap. 15 § första stycket FB framgår att barn har rätt till umgänge med den förälder som det inte bor tillsammans med. Umgänget är i första hand till för barnet och det är barnets intressen och behov som ska vara avgörande. Barnets rätt till umgänge innebär dock inte att föräldern kan tvingas att umgås med sitt barn. Det finns inte heller någon absolut rätt för en förälder att få umgås med barnet. Det finns i princip ingen plikt för ett barn att umgås med föräldern men i praktiken kan ett barn inte motsätta sig umgänge om sådant bedöms vara till barnets bästa. En dom om umgänge kan verkställas mot ett yngre barns vilja och, med vissa inskränkningar, även mot äldre barns vilja om det bedöms vara till barnets bästa att träffa den andra föräldern.

Umgänge på annat sätt än genom ett möte

Som framgår av 6 kap. 15 § första stycket FB kan ett umgänge mellan barnet och förälder inte bara ske genom att de träffar varandra utan också genom exempelvis telefon, sms, videosamtal m.m. Det kan bli aktuellt när den ena föräldern bor långt ifrån barnet, när föräldrarnas rörelsefrihet är begränsad till följd av långvarig sjukhusvistelse eller när barn och förälder ska återuppta en kontakt som varit bristfällig eller bruten.³⁸

Även ett sådant umgänge kan beslutas av domstol eller fastställas i ett avtal mellan föräldrarna.

Umgänge genom kontaktperson eller umgängesstöd

En kontaktperson är en frivillig insats som nämnden kan bevilja föräldrar eller barn som har behov av det. Insatsen kan ges antingen om barnet har behov av det eller om en förälder behöver stöd och hjälp, se 3 kap. 6 b § första stycket SoL.

Ett umgängesstöd är en person som medverkar vid umgänget när barnet har behov av det, se 6 kap. 15 c § FB. Det är endast rätten som kan besluta om umgängesstöd.

Föräldrarna har ett gemensamt ansvar för barnets umgänge

En vårdnadshavare har enligt 6 kap. 1–2 §§ FB ett ansvar för barnets personliga förhållanden och för att barnet får sina grundläggande behov tillfredsställda. Reglerna om umgänge utgår från samma synsätt, det vill säga att vårdnadshavaren ska se till att barnet får sitt behov av umgänge med olika personer tillgodosett. Av 6 kap. 15 § andra stycket FB följer att det är föräldrarnas gemensamma ansvar att barnets behov av umgänge med den förälder som det inte bor tillsammans med tillgodoses, oberoende av om föräldrarna har gemensam vårdnad eller inte. Den förälder som barnet bor tillsammans med har ett ansvar för att underlätta för barnet och uppmuntra barnet att besöka den andra föräldern.³⁹ Föräldern får inte motverka att umgänge kommer till stånd genom att underblåsa en mer eller mindre tillfällig viljeyttring från barnets sida att inte träffa den andra föräldern. Även den

³⁸ Prop. 2005/06:99 s. 55

³⁹ Prop. 1981/82:168 s. 75 och prop. 1990/91:8 s.61

förälder som barnet inte bor tillsammans med har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med henne eller honom blir tillgodosett.⁴⁰

Skyldighet att lämna upplysningar som kan främja barnets umgänge

Oavsett om föräldrarna har gemensam vårdnad eller inte ska den förälder som barnet bor tillsammans med lämna upplysningar som kan främja umgänget till den andra föräldern, om inte särskilda skäl talar mot det, vilket framgår av 6 kap. 15 § fjärde stycket FB. Skäl för att inte lämna upplysningar kan vara att ett äldre barn i förtroende lämnat uppgifter som det inte vill ska komma fram, eller att vårdnadshavaren har flyttat med barnet för att komma undan den andra förälderns trakasserier och därför inte vill uppge barnets, och därmed sin egen, adress.⁴¹ Skälet till att ett barns bostadsadress inte kan lämnas ut kan också vara att föräldern har skyddad adress i form av sekretessmarkering eller skyddad folkbokföring.

Även om barnet ska umgås med någon annan person som står barnet nära, ska vårdnadshavaren lämna upplysningar om barnet som kan främja detta umgänge (6 kap. 15 § fjärde stycket FB). Det gäller också att upplysa till exempel socialtjänsten, om den biträder med praktiska arrangemang för umgänget med förälder eller annan.⁴² Skyldigheten gäller frågor av mera ingripande eller betydelsefull karaktär och inte varje händelse som inträffar i barnets liv. I förarbetena uttrycks att bestämmelsen om att lämna upplysningar syftar till att ge ett pedagogiskt stöd för att främja ett fungerande umgänge; den är inte en reglering av en exakt informationsskyldighet.⁴³ En umgängesförälder kan alltså inte med stöd av bestämmelsen kräva information om alla händelser som inträffar i barnets liv.

Upplysningsskyldigheten gäller frågor med påtaglig effekt för umgänget, till exempel längre tids vistelse utomlands eller flyttning till annan ort. Om information lämnas på ett tidigt stadium till den förälder som inte är vårdnadshavare kan det underlätta när det gäller att utforma och praktiskt genomföra umgänge mellan barnet och föräldern. Likaså är det viktigt att lämna information om barnets hälso- och sjukdomstillstånd för att undvika svårigheter och obehag under umgängesperioderna, vilka i sin tur kan leda till att umgänget försvåras.⁴⁴ För att umgängesföräldern på ett naturligt sätt ska bli delaktig i barnets vardag och ta en mer aktiv del kan det även vara viktigt att upplysa om frågor av mer vardaglig karaktär. Det kan gälla sådant som till exempel barnets aktiviteter, skolgång, kamratrelationer, mobbningsproblem eller fritidsintressen.⁴⁵ Den förälder som ska lämna upplysningarna får ytterst bestämma vilken information den andra föräldern ska få. Ovilja att lämna upplysningar som kan främja umgänget kan i vissa fall likställas med ovilja att främja kontakten mellan barnet och den andra föräldern, vilket i sin tur kan vara ett tecken på att vårdnadssituationen bör omprövas.⁴⁶

Inte alltid lämpligt med umgänge

Även om utgångspunkten för umgänge är att det är viktigt för ett barn att ha nära och goda relationer till båda föräldrarna är det inte alltid bäst för barnet att umgås med den förälder som det inte bor tillsammans med. Det är barnets bästa och inte förälderns behov som ska vara avgörande, och det måste göras en individuell prövning med utgångspunkt från vad som är bäst för barnet.⁴⁷ Ibland är det bäst att det inte sker något umgänge alls eller att det får vänta tills barnet blir äldre.⁴⁸

Socialnämnden kan väcka talan om umgänge

På talan av en förälder som vill umgås med sitt barn får rätten besluta om umgänge mellan barnet och förälder. En sådan talan får också föras av nämnden (6 kap. 15 a § FB). Socialnämnden får väcka talan

⁴⁰ Prop. 1997/98:7 s. 61

⁴¹ Prop. 1990/91:8 s. 42

⁴² Prop. 1990/91:8 s. 63

⁴³ Prop. 1990/91:8 s. 41

⁴⁴ Prop. 1990/91:8 s. 63

⁴⁵ Prop. 1990/91:8 s. 63

⁴⁶ Prop. 1990/91:8 s. 64

⁴⁷ Prop. 1990/91:8 s 38 prop. 1997/98:7 s. 48 och 114 f

⁴⁸ NJA 1981 s. 1225

om umgänget och har därigenom nu ytterligare ett verktyg för att på bästa sätt kunna ta hand om barnets behov och intressen. Även om talerätten i huvudsak är motiverad av fall där det kan finnas anledning att få till stånd ett mindre omfattande umgänge, är den inte begränsad till detta utan gäller generellt.⁴⁹ Det innebär att nämnden även får väcka talan i ärenden där ett barn bedöms ha behov av ett mer omfattande umgänge än barnet har med en förälder. I detta avseende skiljer sig socialnämndens rätt att väcka talan om umgänge alltså från vad som gäller nämndens talerätt om vårdnad (jfr 6 kap. 7 § FB). Om socialnämnden i en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL kommer fram till att barnet mår dåligt eller riskerar att fara illa om umgänget fortsätter i den ordning och omfattning som gäller kan det finnas anledning att väcka talan. Det gäller således både om barnet behöver mer umgänge med den andre föräldern eller ett mindre omfattande umgänge.

Domstolens uppdrag

Om föräldrarna inte kan enas om barnets vårdnad, boende eller umgänge kan de vända sig till domstolen för ett avgörande. Dessa frågor tas upp av domstolen i den ort där barnet har sitt hemvist. Om det inte finns någon behörig domstol tas målet upp av Stockholms tingsrätt (6 kap. 17 § FB).

Socialnämnden bereds tillfälle att lämna upplysningar

Innan domstolen avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge, ska den ge socialnämnden tillfälle att lämna upplysningar. Bestämmelserna gäller både när föräldrarna är oeniga och när de är överens. Möjligheten att lämna upplysningar enligt 6 kap. 19 § andra stycket FB är avsedd som ett skydd för barnet, och avsikten är att socialnämnden ska reagera om föräldrarnas överenskommelse inte framstår som förenlig med barnets bästa. Nämnden ansvarar för att uppgiften tilldelas en handläggare och för att upplysningarna lämnas till rätten när dessa kan påverka rättens bedömning.

När socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar, bör uppgifter om barnet och föräldrarna alltid hämtas in från socialtjänstens register.⁵⁰ Om socialnämnden har upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna dessa till domstolen (6 kap. 19 § andra stycket FB).

Domstolen avgör om det är tillräckligt att socialnämnden fått tillfälle att lämna upplysningar eller om ytterligare utredning är nödvändig.

Upplysningar inför ett interimistiskt beslut

Innan rätten beslutar om vårdnad, boende eller umgänge för tiden intill dess att frågan slutligen har avgjorts genom dom eller beslut som vunnit laga kraft eller genom att föräldrarna har träffat ett avtal om frågan och avtalet har godkänts av nämnden, kan rätten inhämta upplysningar (så kallade snabbupplysningar) från nämnden (6 kap. 20 § första och andra styckena FB).

Domstolen kan inhämta upplysningar från socialnämnden innan ett interimistiskt förordnande meddelas men är inte skyldig att göra det. En begäran om sådana upplysningar sker vanligen när frågorna om vårdnad m.m. är tvistiga, för att säkerställa att domstolen får tillgång till den information som kan vara av betydelse för beslutet. Något ytterligare beslutsunderlag har domstolen oftast inte tillgång till.⁵¹ Innan domstolen meddelar ett interimistiskt beslut ska dock motparten få tillfälle att yttra sig (6 kap. 20 § andra stycket FB).

Domstolen får således fatta interimistiska beslut i mål om vårdnad, boende eller umgänge om det behövs. Eftersom det interimistiska beslutet gäller en relativt begränsad tidsperiod, och när som helst kan ändras, torde det många gånger vara motiverat att inte lösa upp den gemensamma vårdnaden

⁴⁹ Prop.2005/06:99 s. 56

⁵⁰ HSLF-FS 2017:51

⁵¹ Prop. 2005/06:99 s. 65

interimistiskt, utan att i stället begränsa det interimistiska beslutet till vem av föräldrarna barnet ska bo tillsammans med.⁵²

Ett interimistiskt yrkande ska handläggas skyndsamt av domstolen. I vissa situationer kan det dock vara nödvändigt att domstolen beslutar interimistiskt i ett ärende för att barnet inte ska fara illa. Det kan exempelvis vara aktuellt om det framkommit uppgifter om våld, andra övergrepp eller, att det finns risk för att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar. Det kan också vara aktuellt när föräldrarna bor långt ifrån varandra och frågor om exempelvis barnets skolgång behöver lösas.⁵³ Det är domstolen som avgör (efter vad som är bäst för barnet) om det interimistiska beslutet ska gälla vårdnaden eller endast vem barnet ska bo tillsammans med.⁵⁴ Det interimistiska beslutet kan även gälla barnets umgänge med en förälder. Interimistiska beslut ska, liksom övriga beslut, fattas utifrån vad som är bäst för barnet och domstolen ska ta hänsyn till barnets åsikter med beaktande av barnets ålder och mognad (6 kap. 2 b § FB).

Ett interimistiskt beslut får när som helst ändras av rätten eller genom ett avtal mellan föräldrarna som godkänts av socialnämnden. Även avtal kan göras interimistiska, och utformas så att de gäller till dess att frågan avgörs slutligt. Detta anges inte uttryckligen i lagen, men det framgår av att avtalsmöjligheten inte är begränsad till avtal som ska gälla slutligt, se 6 kap. 6 § 14 a § andra stycket och 15 a § tredje stycket FB.⁵⁵

För att det ska vara möjligt för domstolen att meddela ett interimistiskt beslut krävs att det finns ett huvudyrkande i målet. Målet måste alltså innehålla ett yrkande om vårdnad för att domstolen ska kunna förordna interimistiskt om vårdnaden.⁵⁶ Tingsrättens interimistiska beslut får överklagas till hovrätten vars beslut i frågan inte får överklagas (20 kap. 11 § FB). För att målet ska tas upp till prövning krävs att hovrätten meddelar prövningstillstånd.

Utredning

Domstolen avgör om det är tillräckligt att socialnämnden får tillfälle att lämna upplysningar eller om ytterligare utredning är nödvändig. Om så är fallet får domstolen uppdra åt socialnämnden eller åt något annat organ att utse någon att verkställa en utredning (6 kap. 19 § tredje stycket FB). Vårdnadsboende- och umgängesutredningar ska inte inhämtas slentrianmässigt. Sådana utredningar bör göras endast när det fordras ytterligare uppgifter och endast när det är nödvändigt för att tvisten ska kunna avgöras.

När domstolen beslutar om en utredning får den även fastställa riktlinjer för hur denna ska bedrivas (6 kap. 19 § tredje stycket FB). Huruvida det finns anledning att från domstolens sida lägga fast vissa ramar för utredningen får bedömas från fall till fall. Det kan till exempel redan från början stå klart att utredningen kan göras mer begränsad än vanligt och inriktas på vissa förhållanden eller, omvänt, att det är nödvändigt att utvidga utredningen genom att hämta in upplysningar från viss expertis.⁵⁷ Domstolen avgör självständigt vilket värde utredningen ska tillmätas vid bedömningen och domstolen kan också vid behov begära att den ska kompletteras.⁵⁸ Om någon av parterna anser att det finns fel eller brister i utredningen har de möjlighet att påpeka detta för domstolen.

För ytterligare information om regelverket och socialnämndens handläggning av upplysningar och utredningar hänvisas till handboken Vårdnad, boende och umgänge.

⁵² Prop. 1997/98:7 s. 124 f

⁵³ Prop. 2005/06:99 s. 65-66, se även JO 1986/87 s. 65

⁵⁴ Prop. 1990/91:8 s. 46 f och 67 f och prop. 1997/98:7 s. 124

⁵⁵ Prop. 1997/98:7 s. 125

⁵⁶ RH 1991:71

⁵⁷ Prop. 1990/91:8 s. 66

⁵⁸ JO 2000/01 s. 285

Förslag på diskussionsfrågor?

På vilket sätt använder du kunskaper om lagstiftning om vårdnad, boende och umgänge samt domstolsprocessen i samarbetssamtal?

I vilka situationer kan det vara lämpligt att avsluta samarbetssamtalen och hänvisa föräldrarna till domstol?

Av 6 kap. 1 och 2 §§ FB framgår vad barnet har rätt till och vad som är vårdnadshavarens ansvar.

Vad innebär det? Är det något grundläggande du tycker saknas i lagstiftningen?

Föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med den andre föräldern tillgodoses. Vad får det för konsekvenser för barnet om det är långa geografiska avstånd mellan föräldrarna?

Vad bör ingå i en förälders upplysningsskyldighet till den andre föräldern i samband med umgänge?

Lästips

Barns röster i vårdnadsutredningar Barn som talar eller omtalade barn? Stockholms Universitet, 2010. Domstolsverket. <https://www.domstol.se/amnen/familj/foraldrar-och-barn/vardnad-boende-och-umgange/>

Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten. Socialstyrelsen; 2015.

Singer A. *Barnets bästa.* Norstedts juridik, Stockholm; 2019.

Sjösten M. *Vårdnad, boende och umgänge: samt verkställigheten av sådana avgörande och överenskommelser.* Femte upplagan. Norstedts juridik, Stockholm; 2020.

Törnqvist T. *Familjerättsliga frågor inom socialtjänsten: en översikt över bestämmelser, ärenden och handläggning.* Norstedts juridik, Stockholm. 2014

Wickström A. *1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten.* Norstedts juridik, Stockholm; 1998.

Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpningen och handläggning inom socialtjänstens familjerätt. Socialstyrelsen; 2012

Öberg, G, Öberg B. *Samarbetssamtal – en väg till fortsatt föräldraskap.* Mareld. Stockholm; 2006.

Referenser

Statens offentliga utredningar och propositioner

Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m. (SOU 1979:63)

Vårdnad, boende, umgänge (SOU 1995:79)

Vårdnad-boende-umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar. Del A och B (SOU 2005:43)

Se barnet (SOU 2017:6)

Vårdnad och umgänge (Prop. 1990/91:8)

Om familjerådgivningen (Prop. 1993/94:4)

Om vårdnadshavarens skadeståndsansvar (Prop. 1993/94:57)

Barns rätt att komma till tals (Prop. 1994/94:224)

Ändring i socialtjänstlagen (Prop. 1996/97:124)

Vårdnad, boende och umgänge (Prop. 1997/98:7)

Ny socialtjänstlag m.m. (Prop. 2000/01:80)

Nya vårdnadsregler (Prop. 2005/06:99)

Offentlighets- och sekretesslag (Prop. 2008/09:150)

Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare (Prop. 2009/10:142)

Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn (Prop. 2009/10:192)

Medling och förlikning – ökade möjligheter att komma överens (Prop. 2010/11:128)

Barns möjlighet att få vård (Prop. 2011/12:53)

Förstärkta samarbetssamtal (Prop. 2012/13:189)

Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister (Prop. 2020/21:150).

Lagstiftning m.m.

Förvaltningslagen, FL (2017:900)

Föräldrabalken, FB

Offentlighets och sekretesslagen, OSL (2009:400)

Socialtjänstlagen, SoL (2001:453)

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge (HSLF-FS 2017:51)

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS (SOSFS 2014:5 **ändrad** HSLF-FS 2018:24)

JO utlåtanden

Två socialsekreterare hjälpte en mamma att svara på en stämningsansökan från pappan i ett familjemål. JO konstaterar att socialsekreterarna, som närmast tagit rollen som ombud för mamman, inte borde ha hjälpt henne att svara på stämningsansökan eftersom agerandet gav pappan skäl att ifrågasätta nämndens objektivitet. Socialnämnden får allvarlig kritik för handläggningen som inte skett enligt grundlagens krav på saklighet och opartiskhet. JO 2020-04-28, dnr 4302-2019.

Under handläggningen av ett ärende om verkställighet av umgänge hade en socialnämnd lämnat in ett yttrande till tingsrätten där man påpekade att det inte vore lämpligt att lämna över barnen för umgänge hos deras pappa. JO konstaterar att varken en nämnd eller enskild tjänsteman bör yttra sig i sådana ärenden eftersom det finns en stor risk för att nämnden kan uppfattas som partisk. Yttrandet innehöll dessutom åsikter och liknade i vissa delar en partsinlägga. Nämnden får kritik eftersom man inte uppfyllt kravet på opartiskhet och saklighet enligt regeringsformen. JO 2019-10-21, dnr 7105-2018.

Under en tvist om vårdnad och umgänge närvarade en familjehemsbehandlare som umgängesstöd vid ett umgängestillfälle mellan barnen och mamman. Familjehemsbehandlaren skickade också ett e-postmeddelande till pappans ombud och beskrev sin tolkning av mammans agerande vid umgängestillfället. JO ger familjehemsbehandlaren kritik eftersom hon agerade umgängesstöd utan att det fanns förutsättningar för det. Dessutom tog hon inte hänsyn till kravet på saklighet och opartiskhet när hon skickade e-postmeddelandet med sina egna värderingar av mamman till pappans ombud. JO 2018-12-03, Dnr 1963-2017.

En handläggare i ett barnärende får kritik av JO för att hon som svar på en fråga från mammans advokat i en vårdnadstvist uttalat sin inställning beträffande barnets umgänge med pappan. Socialnämnden har en lagreglerad skyldighet att lämna uppgifter i vårdnadsmål och därför är det viktigt att socialtjänsten är försiktig med uppgiftslämnande som sker vid sidan av det. Den viktiga roll som socialtjänsten har i den här typen av ärenden gör det enligt JO särskilt beklagligt att handläggaren gett pappan skäl att ifrågasätta socialförvaltningens objektivitet. JO, 2013-06-27, dnr 6120-2011.

En mamma hade hållit kvar en av sönerna hos sig och pappan hade ansökt om verkställighet av en dom rörande barnets boende. På eget initiativ skickade nämnden en skrivelse till tingsrätten där de starkt avrådde från att sonen skulle föras till pappan. JO fann att nämnden inte hade någon laglig grund för att på eget initiativ avge ett yttrande eller lämna synpunkter till rätten i ett verkställighetsmål. JO, 2013-01-30 dnr 5612-2011.

Kritik mot att en omsorgsförvaltning följde med en mamma när hon skulle hämta sin son hos pappan, som hade vägrat lämna honom till henne. Tjänstemännen hade följt med som stöd för mamman, eftersom man känt till att det fanns risk för bråk. JO påtalar att socialtjänsten måste undvika att agera så att det kan uppfattas som om man är partisk. Om en förälder vägrar lämna ett barn till den andra

föräldern och det finns en dom i frågan, ska verkställigheten ordnas enligt reglerna i 21 kap föräldrabalken. JO 2008/09 s. 283.

JO utesluter inte helt möjligheten att ge in en barnavårdsutredning i sin helhet, som del av ett yttrande enligt FB 6:19. Nämnden måste i sådana fall noga kontrollera att uppgifterna är relevanta för vårdnadsålet, inte minst om de är känsliga för någon utomstående person. JO ifrågasatte om vissa uppgifter som rörde närstående till parterna, i det aktuella fallet, varit relevanta för vårdnadsfrågan. JO:s beslut 2006-09-22, dnr 5006-05.

Socialtjänstemän får inte på eget initiativ lämna yttrande till domstol. JO:s beslut 2004-04-28, dnr 3101-2003.

Beslutande myndighet och beslutsfattare skall anges vid beslut att utse en vårdnadsutredare. JO:s ämbetsberättelse 2000/01 s. 332.

Efter separationen bodde pappan kvar i den gemensamma bostaden och mamman flyttade två mil därifrån. Hovrätten finner att avståndet till mammans bostad inte var sådant att det omöjliggjorde för barnen att ta med sig kamrater hem efter skolan. Två mil är inte så långt att ett växelvis boende av den anledningen inte anses vara bäst för barnen. Svea hovrätt 2013-09-12, mål nr T 10403-12..

De separerade föräldrarna hade svåra samarbetsproblem. Barnen, 6 och 4 år gamla, hade haft växelvis boende varannan vecka under ett och ett halvt års tid. Det växelvisa boendet upphörde efter misstankar om att mamman slog det ena barnet. Hovrätten fann att samarbetsproblemen inte var av sådan art att det var aktuellt med ensam vårdnad. Däremot var ett växelvist boende inte förenligt med barnens bästa. Pappan var den förälder som barnen hade vistats mest hos utan att några egentliga invändningar riktats mot uppväxtförhållandena hos honom och därför skulle barnen bo hos honom. Hovrätten för övre Norrland 2012-12-17, mål nr T 596-12.

Efter föräldrarnas separation flyttade mamman till en annan stad, drygt 10 mil från staden där den 4-åriga dottern vuxit upp och gick i förskola. Tingsrätten beslutade att dottern skulle ha sitt stadigvarande boende hos pappan och träffa mamman enligt upprättad umgängesplan. Efter domen flyttade mamman tillbaka och kom att bo på gångavstånd till pappan. Hovrätten fann att det fanns en misstro mellan föräldrarna som försvårade samarbetet och därför skulle dottern fortsätta ha sitt stadigvarande boende hos pappan. Svea Hovrätt 2012-12-19, T 4139-12.